

Prof. zw. dr Karol H. Mańka, dr h.c. fitopatolog i nauczyciel (1915-2003)

Karol Henryk Mańka urodził się 7 stycznia 1915 roku w Wyrach. Wykształcenie średnie uzyskał w gimnazjum klasycznym w Mikołowie, a następnie studiował leśnictwo na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. Po zaliczeniu wszystkich przewidzianych w regulaminie studiów kursów i wykonaniu pod kierunkiem prof. Karola Zaleskiego pracy magisterskiej na temat „Badania nad zgnilizną sosny powodowaną przez hubę sosnową (*Trametes pini* (Brot.) Fries), ze szczególnym uwzględnieniem jej wskaźników zewnętrznych”, uzyskał w 1939 roku tytuł magistra inżyniera leśnictwa. Wybuch II Wojny Światowej zmusił Go do opuszczenia Poznania i po powrocie do rodzinnej miejscowości na Górnym Śląsku, za odmowę przynależności do narodowości niemieckiej, został wraz z dwoma braćmi, w maju 1940 r., aresztowany i osadzony najpierw w obozie koncentracyjnym w Dachau, a następnie w Sachsenhausen. Po zwolnieniu z obozu do końca wojny pracował jako robotnik leśny. Po ustaniu działań wojennych, w 1945 roku został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Nadleśnictwie Państwowym Pszczyna, ale za namową prof. Karola Zaleskiego – kierownika Zakładu Chorób Roślin Uniwersytetu Poznańskiego, wrócił w 1946 roku do Poznania, gdzie w Katedrze Botaniki Ogólnej i Fitopatologii Uniwersytetu Poznańskiego objął stanowisko starszego asystenta.

Stopień naukowy doktora nauk leśnych uzyskał w 1951 roku na podstawie dysertacji „Badania terenowe i laboratoryjne nad bedłką opieńką (*Armillaria mellea* Quell.) ze szczególnym uwzględnieniem jej biologii na sztucznych pożywkach”. Promotorem tej dysertacji był prof. dr hab. Karol Zaleski. W trzy lata po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, nadano Mu tytuł naukowy docenta i objął na Wydziale Leśnym WSR w Poznaniu kierownictwo utworzonego przez siebie Zakładu Fitopatologii Leśnej, który wkrótce został przekształcony w jedyną w tym czasie w Polsce Katedrę Fitopatologii Leśnej. Katedrą tą kierował nieprzerwanie, aż do chwili przejścia na emeryturę. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1963 roku, a w 1970 r. profesora zwyczajnego. W uznaniu wybitnych osiągnięć naukowych został w 1969 roku wybrany członkiem korespondentem, a od 1980 roku był członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk.

Profesor Karol Mańka opublikował ponad 180 rozpraw i artykułów naukowych. Był pionierem wybitnie proekologicznego spojrzenia na zagadnienia ochrony roślin przed chorobami. Jego prace są szeroko znane w środowisku naukowym fitopatologów nie tylko europejskich ale i amerykańskich. Był twórcą pierwszej w świecie metody pozwalającej na wyrażenie wpływu mikrobiologicznego środowiska rośliny na kształtowanie się jej predyspozycji chorobowej. Metoda ta zwana „metodą szeregów biotycznych” oparta jest na fakcie strukturalnego i funkcjonalnego zróżnicowania zbiorowiska grzybów zasiedlających badane środowisko. Pozwala ona m. in. na szybkie śledzenie zmian jakie zachodzą w glebie pod wpływem zabiegów gospodarczych z punktu widzenia kształtowania się oporu środowiska w stosunku do patogena i otwiera nowe możliwości w badaniach nad biologiczną ochroną roślin przed chorobami. Zanim jednak doszło do sformułowania głównych założeń „metody”, Profesor Mańka poświęcił szereg lat badań (również z udziałem naukowców amerykańskich) nad udoskonaleniem istniejących wówczas technik izolowania grzybów z szeroko pojętego środowiska glebowego oraz opracował metody oceniania zbiorowisk grzybów jako czynnika obrazującego wpływ środowisk na zagro-

zenie chorobowe roślin. Te osiągnięcia naukowe Profesora było wielokrotnie przedstawiane na różnych sympozjach zagranicznych i krajowych oraz mają bogatą już dzisiaj bibliografię naukową.

Prace naukowe Profesora Mańki w dużej mierze mają charakter metodyczny i na tym polega ich główna wartość naukowa. Profesor położył też wielkie zasługi w rozwiązaniu wielu praktycznych problemów fitopatologicznych, badając najważniejsze dla gospodarki leśnej zagadnienia związane z chorobami drzew. Do wyróżniających się osiągnięć naukowych należą prace nad opieńkową zgnilizną korzeni, hubą korzeni, hubą sosny, holenderską chorobą wiązu, osutką sosny, zgorzelą siewek drzew leśnych oraz zamieraniem pędów sosny.

Inspiracją do badań nad opieńką było jej klęskowe występowanie w świerczynach beskidzkich. Prace badawcze nad tym problemem w ujęciu prezentowanym przez Profesora Mańkę były pionierskie w naszym kraju i dały podstawy do sformułowania zasad ochrony i przebudowy tych drzewostanów. Już we wczesnych swoich pracach zwracał uwagę, że określany wówczas gatunek *Armillaria mellea* jest bardzo zróżnicowany pod względem morfologicznym, a szczepy cechują się różną zjadliwością. Potrzeba było ponad 40 lat aby naukowo uzasadniono rozbiecie kompleksu *Armillaria* i sprecyzowano kryteria określania gatunków tego rodzaju w hodowlach laboratoryjnych. Również w badaniach nad hubą korzeni, jedną z najgroźniejszych chorób korzeni drzew leśnych, w naszym kraju powodującą duże szkody w uprawach zakładanych na gruntach porolnych, Profesor Mańka określił kierunki badawcze i dał podstawy metodyczne do naukowego ujęcia problemu, co w konsekwencji przyczyniło się do opracowania konkretnych zaleceń dla praktyki leśnej.

Cennym osiągnięciem Profesora było opracowanie nowej metody badania w czasie przebiegu chorób drzew w drzewostanach. Metoda ta, zwana „metodą korelacyjną” ułatwia zauważenie pierwszych faz epifityzo co ma ogromne znaczenie do podejmowania właściwych decyzji i organizowania w porę zabiegów ochronnych w zagrożonych drzewostanach. Jest ona jednym z elementów strategii w integrowanej metodzie ochrony roślin przed chorobami. W ogóle należy zauważyć, że głównym kierunkiem badawczym Profesora Mańki była biologiczna ochrona drzew leśnych (i innych roślin) przed chorobami. Ta biologiczna ochrona była rozumiana i rozpatrywana w Jego ujęciu w sposób bardzo szeroki, na tle środowiska.

Profesor Karol Mańka był bardzo aktywny w organizowaniu nauki i szerokim propagowaniu polskiej myśli fitopatologicznej. Nie było ważnego wydarzenia fitopatologicznego, w którym by obecność Profesora nie była silnie akcentowana. Odbył wiele naukowych podróży zagranicznych. Były to staże krótko i długoterminowe w Ameryce i w różnych krajach Europy, uczestnictwo z referatami naukowymi na kongresach i sympozjach naukowych oraz konsultacje naukowe. Zorganizował w Polsce kilka międzynarodowych i krajowych sympozjów naukowych oraz inicjował i współorganizował w 1994 roku III międzynarodową konferencję Europejskiej Fundacji Fitopatologicznej. Był również przewodniczącym Podsekcji Nauk Leśnych na II Kongresu Nauki Polskiej w 1973 roku.

Profesor Mańka dostrzegał potrzebę w naszym kraju szerokich badań podstawowych na rzecz ochrony roślin. W tym duchu wielokrotnie wypowiadał się w różnych gremiach naukowych usiłując zyskać poparcie dla swoich koncepcji. Częściowo te marzenia zostały zrealizowane i w ramach Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN powołano Laboratorium Podstawowych Problemów Leśnictwa i Drzewnictwa. Laboratorium to początkowo funkcjonowało przy Instytucie Gentyki Roślin PAN, a od 1981 roku przy Zakładzie Biologii Rolnej i Leśnej PAN w Poznaniu, który obecnie nazywa się Zakładem Badania Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu. Laboratorium tym kierował przez pięć lat (1975-1980), nie zaniedbując swoich obowiązków w Katedrze Fitopatologii Leśnej AR w Poznaniu.

Swą osobowością i wiedzą Profesor Mańka wywarł duży wpływ na kształtowanie systemu ochrony roślin w Polsce. Przez wiele lat (od 1963 roku do maja 1991) przewodniczył Radzie Naukowej Instytutu Ochrony Roślin w Poznaniu. W latach od 1962 do 1966 kierował Zakładem Fitopatologii Rolnej w tym Instytucie. Był jednym z inicjatorów powołania przy AR w Poznaniu Instytutu Biologii Stosowanej, którego był członkiem przez 20 lat, a przez 10 lat przewodniczył Radzie Naukowej tego Instytutu. Był również członkiem rad naukowych wielu innych instytutów jak np. Instytutu Dendrologii PAN w Kórniku, Instytutu Genetyki Roślin PAN w Poznaniu, Zakładu Badania Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu, Instytutu Ochrony Roślin w Poznaniu, Instytutu Badawczego Leśnictwa w Warszawie. Był członkiem Rady Naukowo Technicznej przy Ministrze Rolnictwa i członkiem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej do spraw Kadr Naukowych.

Całe naukowe życie Profesora Mańki wypełniały działania zmierzające do podnoszenia poziomu polskiej fitopatologii przez organizowanie spotkań naukowych i troska o zintegrowanie środowiska polskich fitopatologów. Był głównym inicjatorem i założycielem Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego, które powołane do życia w 1971 roku zrzesza polskich fitopatologów z całego kraju. Profesor był pierwszym przewodniczącym Zarządu Głównego tego Towarzystwa, a funkcję tę pełnił nieprzerwanie przez 25 lat. Z ramienia Towarzystwa był również członkiem Rady Międzynarodowego Towarzystwa Fitopatologicznego (International Society for Plant Pathology) i członkiem założycielem Europejskiej Fundacji Fitopatologicznej (European Foundation for Plant Pathology – 1990). Przez wiele lat zabiegał o powołanie czasopisma naukowego poświęconego wyłącznie problematyce chorób roślin. Te wytrwałe zabiegi zostały uwieńczone pełnym sukcesem dopiero w 1990 r. Od tego bowiem roku ukazuje się redagowane przez Towarzystwo w języku angielskim czasopismo pt. „Phytopathologia Polonica”. Profesor był przewodniczącym Editorial Committee tego czasopisma od jego powołania aż do 2003 roku.

Profesor był członkiem wielu innych towarzystw naukowych i komitetów naukowych, jak np.: Polskiego Towarzystwa Leśnego, Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w którym przewodniczył Komisji Nauk Leśnych przez 19 lat. Był również (ponad 20 lat), przewodniczącym Komisji Nauk Leśnych i Drzewnych Poznańskiego Oddziału PAN, członkiem Komitetu Nauk Leśnych od 1972 roku przez wszystkie kadencje i Honorowym Przewodniczącym tego Komitetu od 1996 roku oraz Honorowym Członkiem Komitetu Ochrony Roślin PAN.

Profesor Karol Mańka wybitnie zasłużył się na polu dydaktycznym. To on określił podstawowy kształt dyscypliny dydaktycznej „fitopatologia leśna z mikrobiologią” na poziomie uniwersyteckim, która to dyscyplina jest wykładana obecnie na trzech wydziałach leśnych. Był autorem jedyne w Polsce podręcznika akademickiego pt. „Fitopatologia Leśna”, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1960r., a piąte wydanie w 1998 roku. Ponadto był współautorem popularnonaukowej książki „Choroby drzew i krzewów leśnych” oraz haseł z zakresu chorób roślin w encyklopediach i w słownikach. Był redaktorem i jednym z tłumaczy na język polski fundamentalnego dzieła w języku niemieckim, na którym wychowały się pokolenia fitopatologów, a mianowicie Ernesta Gaeumanna „Nauka o infekcyjnych chorobach roślin, 1959” i Maximiliana Klinkowskiego „Choroby wirusowe roślin, 1964”. O dużym autorytecie Profesora w środowisku naukowym może świadczyć powołanie Go na prorektora Akademii Rolniczej w Poznaniu. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie przez 6 lat.

Dużą wagę przywiązywał Profesor Mańka do kształcenia kadry pracowników naukowych dla potrzeb leśnictwa, rolnictwa i ogrodnictwa. Stworzył własną szkołę naukową,

w której promował 16 doktorów, spośród których 7 osób następnie habilitowało się, a cztery uzyskały tytuł naukowy profesora. Opiniował trudną do zliczenia dziś liczbę rozpraw doktorskich. Wykonał 11 recenzji rozpraw habilitacyjnych i 8 osób opiniował do tytułu naukowego profesora. Trudno również dzisiaj ocenić liczbę prac magisterskich wykonanych pod kierunkiem Profesora. Można jedynie powiedzieć, że było ich bardzo dużo. Również liczne były kontakty Profesora ze służbami leśnymi w terenie, w postaci różnych form doradztwa i szkolenia. W Katedrze Profesora Mańki i pod Jego kierunkiem szkoliło się i odbywało staże krótko i długoterminowe wielu fitopatologów i mikrobiologów z terenu całej Polski. Dzisiaj wielu z nich jest kierownikami katedr lub zakładów naukowych, lub pełni odpowiedzialne funkcje w nauce polskiej. Każda z tych osób ma dużo do zawdzięczenia Profesorowi i każda nosi w sobie część Jego podejścia do problemu biologicznej ochrony roślin przed chorobami.

W uznaniu zasług jakie Profesor Mańka położył dla rozwoju nauk leśnych, w uznaniu dużej Jego aktywności społecznej i jako nauczyciela akademickiego został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Komisji Edukacji Narodowej Medalem im. Michała Oczapowskiego, Medalem im. Karola Linneusza, złotą honorową odznaką Polskiego Towarzystwa Leśnego, i uhonorowany zespołową nagrodą naukową miasta Poznania i województwa poznańskiego oraz kilkakrotnie nagrodą I stopnia Ministra Szkolnictwa Wyższego. Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne nadało Mu w roku 1991 godność Członka Honorowego, a Senat Akademii Rolniczej w Poznaniu nadał Mu w dniu 27 czerwca 1996 roku tytuł doktora honoris causa.

W obszarze nauk leśnych Profesor Karol Mańka był postacią wybitną. Mam tutaj na myśli nie tylko bogaty dorobek naukowy i osiągnięcia naukowe Profesora, których nie można przecenić, ale również Jego osobowość, wielki humanizm, postawę moralną, która wywarła ogromny wpływ na rzesze leśników i osób, które spotykały się na płaszczyźnie naukowej czy osobistej z Profesorem. Jestem przekonany, że jeszcze długo będziemy czerpać ze źródła bogatych doświadczeń i przemyśleń, które nam Profesor Mańka pozostawił.

Profesor Karol Mańka zmarł w Poznaniu 29 października 2003 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym na Golęcinie.

Prof. dr hab. Stefan Kowalski